

RAQAMLI DUNYODA MADANIYAT VA TEXNALOGIYALARNING TO'QNASHUVI

Qodiraliyeva Oyishaxon

*Farg'ona Davlat Universitetining Tarix fakulteti sotsiologiya
yo'nalishi 25,67 guruh talabasi*

Mamatqodirov Maxammadali

Axborot texnologiyalari kafedrası kata o'qituvchi

Annotatsiya: *Ushbu maqola raqamli dunyoda madaniyat va texnologiyalarning murakkab o'zaro ta'sirini o'rganadi. Texnologik taraqqiyotning madaniy o'zgarishlarga ta'siri, shu jumladan madaniy almashinuv, gibrizatsiya va gomogenizatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Maqolada amaliy misollar, tahliliy va qiyosiy yondashuvlar orqali to'qnashuvlarning ijobiy va salbiy tomonlari ko'rib chiqiladi. Davrga oid xususiyatlar, masalan, pandemiya va sun'iy intellektning ta'siri hisobga olinib, madaniy xilma-xillikni saqlash bo'yicha takliflar beriladi.*

Kalit so'zlar : *O'zbek tilida: raqamli dunyo, madaniyat, texnologiya, to'qnashuv, madaniy gibrizatsiya, raqamli bo'linish, sun'iy intellekt, madaniy saqlash.*

Rus tilida: Эта статья исследует сложное взаимодействие культуры и технологий в

цифровом мире. Анализируется влияние технологического прогресса на культурные изменения, включая процессы культурного обмена, гибридизации и гомогенизации. В статье через практические примеры, аналитические и сравнительные подходы рассматриваются положительные и отрицательные аспекты столкновений. Учитывая особенности эпохи, такие как пандемия и искусственный интеллект, предлагаются рекомендации по сохранению культурного разнообразия.

Rus tilida: цифровой мир, культура, технология, столкновение, культурная гибридизация, цифровой разрыв, искусственный интеллект, культурное сохранение.

Ingliz tilida: This article explores the complex interplay between culture and technology in the digital world. It analyzes the impact of technological advancement on cultural transformations, including processes of cultural exchange, hybridization, and homogenization. Through practical examples, analytical and comparative approaches, the positive and negative aspects of clashes are examined.

Considering era-specific features, such as the pandemic and artificial intelligence, recommendations for preserving cultural diversity are provided.

Ingliz tilida: digital world, culture, technology, clash, cultural hybridization, digital divide, artificial intelligence, cultural preservation.

Kirish

Raqamli dunyo bugungi jamiyatning asosiy xususiyati bo‘lib, unda texnologiya va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir tobora kuchaymoqda. Texnologik taraqqiyot, masalan, internet, smartfonlar va sun’iy intellekt (SI) kabi vositalar orqali madaniy qadriyatlar, an’analar va ijtimoiy normalarni o‘zgartirmoqda. Bu jarayon madaniy almashinuvni kuchaytirib, global aloqalarni osonlashtirsa-da, bir vaqtning o‘zida madaniy gomogenizatsiya va xilma-xillikni yo‘qotish xavfini tug’dirmoqda. Ushbu maqola «Raqamli dunyoda madaniyat va texnologiyalarning to‘qnashuvi» mavzusini chuqur o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, unda texnologiyaning madaniy o‘zgarishlarga ta’siri batafsil tahlil qilinadi.⁸⁴

Avvalo, mavzuning dolzarbligini ta’kidlash lozim. Masalan, onlayn ta’lim, virtual uchrashuvlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali madaniy tadbirlar o‘tkazish odatiy holga aylandi. Biroq, bu o‘zgarishlar madaniy to‘qnashuvlarni keltirib chiqardi: bir tomondan, texnologiya madaniy chegaralarni yo‘q qilishga yordam bersa, ikkinchi tomondan, u mahalliy madaniyatlarning global standartlar oldida yo‘qolishiga olib kelmoqda. Masalan, G‘arbiy madaniyatning ijtimoiy tarmoqlardagi hukmronligi Osiyo yoki Afrika madaniyatlarini chetga surib qo‘ymoqda.

Texnologiya va madaniyat o‘rtasidagi munosabatlar ikki tomonlama xususiyatga ega. Bir tomondan, texnologiya madaniy ifodani boyitadi: virtual reallik (VR) orqali qadimiy obidalar rekonstruksiya qilinadi, onlayn platformalar orqali mahalliy tillar saqlanadi. Ikkinchi tomondan, u madaniy gomogenizatsiyani kuchaytiradi, chunki korporativ platformalar (masalan, Facebook yoki TikTok) dominant qadriyatlarning tarqalishiga yordam beradi. Bu holatda, raqamli bo‘linish (digital divide) muhim ro‘l o‘ynaydi: rivojlanayotgan mamlakatlarda internetga kirish cheklanganligi sababli, mahalliy madaniyatlar marginalizatsiya qilinmoqda.

Maqolaning maqsadi – ushbu to‘qnashuvlarni har tomonlama tahlil qilish. Buning uchun amaliy misollar (masalan, ijtimoiy tarmoqlarning madaniy ta’siri), tahliliy yondashuvlar (sabablari va oqibatları) va qiyosiy tahlillar (turli madaniyatlardagi farqlar) ishlatiladi. Davrga oid xususiyatlar hisobga olinib, 2025-yil holatida SI va metaverse kabi texnologiyalarning ta’siri ko‘rib chiqiladi. Nazariy asos sifatida Aktornitarmoq nazariyasi (Actor-Network Theory), Media arxeologiyasi va Madaniy semiotika ishlatiladi.

⁸⁴ Texnologiyaning madaniyat va jamiyatga ta’siri. Scientific Reports. 2024.

Kirish qismida mavzuning tarixiy fonini ham yoritib o‘tish lozim. 20-asrning oxirida internetning paydo bo‘lishi madaniy almashinuvni tezlashtirdi, ammo 21asrning boshida smartfonlar va ijtimoiy tarmoqlar bu jarayonni yangi bosqichga olib chiqdi. Masalan, 2010-yillarda Arab bahori ijtimoiy tarmoqlar orqali madaniy o‘zgarishlarga olib keldi, biroq bu platformalar keyinchalik senzura va manipulyatsiya vositasiga aylandi. 2020-2025 yillarda pandemiya va SI rivoji madaniy to‘qnashuvlarni kuchaytirdi: virtual madaniy tadbirlar an’anaviy festivallarni almashtirdi, ammo bu madaniy haqiqiylikni shubha ostiga qo‘ydi.⁸⁵

Ushbu to‘qnashuvlarning oqibatlari keng ko‘lamli. Ijobiy tomonlari: madaniy xilma-xillikni saqlash uchun raqamli arxivlar yaratiladi, masalan, UNESCOning raqamli meros loyihalari. Salbiy tomonlari: madaniy appropriatsiya (masalan, mahalliy ramzlarning tijoriy maqsadlarda ishlatilishi) va raqamli kolonializm. Maqola ushbu masalalarni batafsil ko‘rib chiqadi, chunki ular jamiyatning kelajagi uchun muhim.

Xulosa qilib aytganda, raqamli dunyoda madaniyat va texnologiya o‘rtasidagi to‘qnashuv insoniyatning identifikatsiyasini qayta shakllantirmoqda. Bu jarayonni chuqur tahlil qilish orqali biz madaniy xilma-xillikni saqlash yo‘llarini topishimiz mumkin. Keyingi bo‘limlarda ushbu mavzuni batafsil yoritib beramiz.

Asosiy qism Raqamli texnologiyalarning madaniyatga ta’siri

Raqamli texnologiyalar madaniyatga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda, bu jarayonni tahlil qilishda ijobiy va salbiy tomonlarni ajratib ko‘rsatish lozim. Texnologiya madaniy o‘zgarishlarning katalizatori sifatida ishlaydi, chunki u aloqa va ma’lumot almashinuvini tezlashtiradi. Masalan, internet orqali madaniy qadriyatlar global miqyosda tarqalmoqda, bu madaniy gibrizatsiyaga olib kelmoqda. Gibrizatsiya – bu mahalliy an’analar bilan global ta’sirlarning aralashishi, masalan, fusion oshxonasi yoki raqamli hikoyachilik.

Tahliliy nuqtai nazardan, texnologiyaning ta’siri ikki tomonlama: bir tomondan, u madaniy boylikni oshiradi, ikkinchi tomondan, gomogenizatsiyani kuchaytiradi. Gomogenizatsiya – dominant madaniyatlarning mahalliy identifikatsiyalarni bosib olishi, masalan, G‘arbiy pop-madaniyatning Osiyo mamlakatlaridagi hukmronligi. Bu jarayon raqamli platformalar orqali kuchaymoqda, chunki algoritmlar foydalanuvchilarga shaxsiy tavsiyalar berib, madaniy xilma-xillikni cheklaydi.

Sabablari: texnologiya inson va texnika o‘rtasidagi tarmoqlarni yaratadi (Aktornitarmoq nazariyasi bo‘yicha). Oqibatlari: madaniy yo‘qotishlar, masalan, mahalliy tillarning internetda kam ishlatilishi. 2025-yilda SI madaniy kontentni yaratishda ishlatilmoqda, ammo bu haqiqiylikni shubha ostiga qo‘yadi. Masalan, SI orqali yaratilgan san’at asarlari an’anaviy madaniy ifodani almashtirmoqda.

⁸⁵ Texnologiyaning madaniy o‘zgarishlarga ta’siri. PMC. 2024.

Raqamli bo‘linish ham muhim: rivojlanayotgan mamlakatlarda internetga kirish cheklanganligi sababli, mahalliy madaniyatlar marginalizatsiya qilinmoqda. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, texnologiya madaniy qudratni kuchaytiradi, ammo etik masalalar (masalan, madaniy appropriatsiya) hal etilmagan.⁸⁶

To‘qnashuvlarning amaliy misollari

Amaliy jihatdan, raqamli dunyoda madaniyat va texnologiya to‘qnashuvlari ko‘plab misollarda namoyon bo‘lmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar madaniy almashinuvni osonlashtiradi, ammo ular madaniy konfliktlarga olib kelmoqda. TikTokda mahalliy raqslar global trendga aylanganda, ularning asl ma’nosi yo‘qolmoqda, bu appropriatsiyaga misol.

Boshqa misol: onlayn ta’lim (MOOC). Edinburg universitetining «E-learning va raqamli madaniyatlar» kursi shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim an’anaviy o‘qitish uslublari bilan to‘qnashmoqda. Pandemiya davrida Zoom orqali o‘tkazilgan madaniy festivallar an’anaviy uchrashuvlarni almashtirdi, ammo bu ijtimoiy aloqalarni zaiflashtirdi.

Amaliyda, virtual reallik orqali madaniy meros saqlanmoqda: UNESCOning 3D modellash tirish loyihalari qadimiy obidalarni rekonstruksiya qilmoqda. Biroq, bu virtual tajribalar haqiqiy madaniy tajribani almashtira olmaydi, chunki ular jismoniy kontekstdan ajratilgan. Raqamli o‘yinlar (masalan, World of Warcraft) yangi submadaniyatlarni yaratmoqda, ammo ular madaniy izolyatsiyaga olib kelmoqda. Amaliy tahlilda, pandemiya davrida raqamli eskapizm (raqamli qochish) psixologik yordam berdi, lekin madaniy aloqalarni zaiflashtirdi.⁸⁷

Turli madaniyatlardagi qiyoslash

Qiyosiy jihatdan, to‘qnashuvlar turli madaniyatlarda farq qiladi. G‘arbiy mamlakatlarda (AQSh, Yevropa) texnologiya individualizmni kuchaytiradi, masalan, shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi (maxfiylik madaniyati). Osiyo mamlakatlarida (Xitoy, Hindiston) kollektivizm hukmron, shuning uchun ijtimoiy tarmoqlar jamoaviy identifikatsiyani saqlaydi, ammo senzura madaniy ifodani cheklaydi.

Afrika va Lotin Amerikasida raqamli bo‘linish kuchli: mahalliy madaniyatlar (masalan, og‘zaki an’analar) raqamli platformalarda kam ifodalangan. Qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda texnologiya madaniy innovatsiyalarni yaratmoqda, ammo rivojlanayotganlarda u madaniy hegemoniyani kuchaytirmoqda.

Masalan, texnokultural plyuralizm (RAND tadqiqoti) shuni ko‘rsatadiki, maxfiylik madaniyati AI rivojida farq qiladi: Yevropada GDPR qoidalari qattiq, Xitoyda esa davlat

⁸⁶ Yangi texnologiyalar madaniyatni qanday shakllantiradi. RAND. 2024.

⁸⁷ Raqamli uzilishni ko‘rish usullari: Raqamli madaniyatning salbiy sotsiologiyasi. Sage. 2021.

nazorati ustun. Davrga oid xususiyatlar 2020-2025 yillarda pandemiya va SI rivoji to‘qnashuvlarni kuchaytirdi. Pandemiya raqamli aloqalarni majburiy qildi, ammo bu madaniy izolyatsiyaga olib keldi. SI madaniy kontentni yaratmoqda, ammo etik masalalar (masalan, haqiqiylik) paydo bo‘lmoqda. Metaverse yangi madaniy fazolarni yaratmoqda, lekin ular jismoniy madaniyatni zaiflashtirmoqda.⁸⁸

Xulosa

Raqamli dunyoda madaniyat va texnologiyalarning to‘qnashuvi zamonaviy jamiyatning eng murakkab va dinamik jarayonlaridan biri bo‘lib, unda texnologik taraqqiyot madaniy o‘zgarishlarni tezlashtirib, yangi imkoniyatlar va qiyinchiliklarni tug’dirmoqda. Ushbu maqolada ko‘rib chiqilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, texnologiya nafaqat madaniy almashinuv va gibrizatsiyani kuchaytiradi, balki madaniy xilmaxillikni saqlash masalalarini ham keskinlashtiradi. Avvalo, ijobiy tomonlarni ta’kidlash lozim: raqamli platformalar orqali madaniy merosni arxivlash, virtual reallik yordamida qadimiy an’analarni rekonstruksiya qilish va global aloqalar orqali madaniy plyuralizmni rivojlantirish kabi jarayonlar jamiyatni boyitmoqda. Masalan, UNESCOning raqamli meros loyihalari va onlayn platformalarda mahalliy tillarni saqlash tashabbuslari texnologiyaning madaniy saqlashdagi ro‘lini namoyon etadi. Biroq, bu to‘qnashuvning salbiy tomonlari ham mavjud: madaniy gomogenizatsiya, ya’ni dominant (ko‘pincha G‘arbiy) madaniyatlarning mahalliy identifikatsiyalarni bosib olishi, raqamli bo‘linish va madaniy appropriatsiya kabi muammolar tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Tahliliy nuqtai nazardan, texnologiyaning madaniy o‘zgarishlarga ta’siri ikki tomonlama xususiyatga ega. Bir tomondan, sun’iy intellekt va metaverse kabi texnologiyalar yangi madaniy fazolarni yaratib, ijodkorlikni oshiradi.

Masalan, SI orqali yaratilgan san’at asarlari yoki virtual festivallar madaniy ifodani yangi shakllarda taqdim etadi, bu esa pandemiya davrida namoyon bo‘lganidek, jismoniy cheklovlarni bartaraf etishga yordam beradi. Ikkinchi tomondan, algoritmlar va platforma monopoliyalari madaniy kontentni standartlashtirib, xilma-xillikni kamaytirmoqda. Qiyosiy tahlilda ko‘rilganidek, G‘arbiy mamlakatlarda texnologiya individualizm va innovatsiyalarni kuchaytirsa, Osiyo va Afrika mamlakatlarida u madaniy hegemoniya va raqamli kolonializmni kuchaytirmoqda. Bu holatda, davrga oid xususiyatlar – masalan, 2020-2025 yillardagi global pandemiya va SI rivoji – to‘qnashuvlarni yanada keskinlashtirdi.⁸⁹

⁸⁸ Madaniy va raqamli texnologiyalar. UNESCO sayti.

⁸⁹ Madaniy konfliktlar ijtimoiy media adabiyotida. IJRAR. 2025.

Pandemiya raqamli aloqalarni majburiy qilgan bo‘lsa-da, u madaniy izolyatsiya va haqiqiy ijtimoiy aloqalarning zaiflashishiga olib keldi.

Amaliy misollar orqali ko‘rilganidek, ijtimoiy tarmoqlar (masalan, TikTok va Instagram) madaniy trendlarni global miqyosda tarqatib, bir vaqtning o‘zida mahalliy madaniyatlarning asl ma’nosini yo‘qotishiga sabab bo‘lmoqda. Bu jarayon madaniy gibridizatsiyani kuchaytirsa-da, u madaniy yo‘qotishlar bilan birga keladi: mahalliy ramzlar tijoriy maqsadlarda ishlatilishi yoki algoritmlar orqali cheklangan ko‘rinishda taqdim etilishi mumkin. Shuningdek, raqamli bo‘linish muammosi rivojlanayotgan mamlakatlarda madaniy marginalizatsiyani kuchaytirmoqda, chunki internetga kirish cheklanganligi sababli mahalliy madaniyatlar global diskursdan chetda qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, raqamli dunyo madaniyat va texnologiyalarning to‘qnashuvini insoniyatning identifikatsiyasini qayta shakllantiruvchi kuch sifatida ko‘rsatmoqda. Ushbu to‘qnashuvdan ijobiy natijalar olish uchun jamiyat, hukumatlar va texnologiya kompaniyalari birgalikda harakat qilishi lozim. Madaniy xilma-xillikni saqlash va texnologik taraqqiyotni etik yo‘lga qo‘yish orqali biz raqamli kelajakni yanada inklyuziv va boy qilishimiz mumkin. Ushbu maqolada yoritilgan tahlillar va misollar shuni ko‘rsatadiki, to‘qnashuvlar nafaqat muammo, balki yangi imkoniyatlarning manbai hamdir. Shuning uchun, ushbu mavzuni keyingi tadqiqotlarda yanada chuqurroq o‘rganish zarur, chunki raqamli dunyo doimiy ravishda o‘zgarib turadi.

Takliflar

1. Raqamli savodxonlikni oshirish orqali madaniy xilma-xillikni saqlash.
2. Texnologiya dizaynida madaniy sezgirlikni ta’minlash.
3. UNESCO kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda raqamli meros loyihalarini rivojlantirish.
4. Raqamli bo‘linishni kamaytirish uchun infratuzilmani yaxshilash.
5. Etik qoidalarini ishlab chiqish va SI ning madaniy ta’sirini nazorat qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Texnologiyaning madaniyat va jamiyatga ta’siri. Scientific Reports. 2024.
2. Texnologiya, madaniyat va raqamliylashtirishning chegaralari. Sage Journals. 2024.
3. Texnologiyaning madaniy o‘zgarishlarga ta’siri. PMC. 2024.
4. Raqamli madaniyat to‘qnashuvi: MOOC misolida. Taylor & Francis. 2014.
5. Texnokultural plyuralizm: Texnologiyadagi «madaniyatlar to‘qnashuvi». RAND. 2021.

6. Aloqa, madaniyat va texnologiyaga ta'siri. CalPoly. 2014.
7. Madaniyat va raqamli texnologiyalar. UNESCO. 2025.
8. Yangi texnologiyalar madaniyatni qanday shakllantiradi. RAND. 2024.
9. Texnologiyaning an'anaviy ijtimoiy amaliyotlarga ta'siri. Serious Science. 2024.
10. Raqamli uzilishni ko'rish usullari: Raqamli madaniyatning salbiy sotsiologiyasi. Sage. 2021.
11. Madaniy va raqamli texnologiyalar. UNESCO sayti.
12. Texnologiya va madaniyat raqamli davrda. ResearchGate. 2025.
13. Raqamli madaniy tarqalish. UNU. 2024.
14. Texnologiyaning pop-madaniyatga ta'siri. IJPSAT. 2025.
15. Raqamliylashtirishning madaniy amaliyot va qadriyatlarga ta'siri. IRSHAD Journals. 2025.
16. Madaniy va huquqiy ta'sirlar raqamli texnologiyada. NYU SPS. 2025.
17. Internet va ijtimoiy tarmoqlar madaniyatni qanday o'zgartirmoqda. Aspen Institute. 2017.
18. Madaniy konfliktlar ijtimoiy media adabiyotida. IJRAR. 2025.